

אם תלכו עמי קרי – חמשה מקורות ברמב"ם

דברי הרמב"ם ריש הלכות תעניות ידועים, אך להבנת כוונתו יש לערף כל המקומות שבהם ביאר הרמב"ם ענין זה, ומצאנו שחזר על אותו הפירוש ממש בעוד ארבעה מקומות, ויש לעיין בהם ובהקשרם היטב, וכך – בעירוף דעתו על ההשגחה והתשובה המבוארת בהרחבה בפרקים השייכים לזה במו"נ – אפשר לצייר שלימות כוונתו בהלכות תעניות.

1. הלכות תעניות פרק א

הלכה א

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור. שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות. כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו.

הלכה ב

ודבר זה מדרכי התשובה הוא. שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב עונותיכם הטו וגו'. וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם.

הלכה ג

אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקריה. הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים. ותוסיף הצרה צרות אחרות. הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי גם אני עמכם בחמת קרי. כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהיא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי.

2. מורה נבוכים חלק ג פרק לו

וכן המצוה אשר צונו לצעוק אליו ית' בעת צרה - רצוני לומר אמרו "והרעותם בחצוצרות" - היא מזה הכלל מפני שהיא פעולה שיתחזק בה הדעת האמיתי והוא שהאלוה ית' משיג עניינינו ובידו לתקנם - אם נעבדהו ולהפסידם אם נמרהו; לא שנאמין שזה מקרה ודבר שארע -

וזהו ענין אמרו "ואם תלכו עמי קרי" - רצוני לומר שאני כשאביא לכם אלו הצרות לענוש אתכם אם תחשבו בהם שהם מקרה אוסיף לכם מן המקרה ההוא (כפי מחשבתכם) יותר חזק ויותר קשה -

והוא ענין אמרו "והלכתם עמי בקרי" - והלכתי עמכם בחמת קרי". כי האמינם שהוא במקרה - ממה שמחייב התמדתם על דעותם הרעות ועל מעשי העול ולא ישובו מהם - כמו שאמר הכיתה אותם ולא חלו".

ולכן צונו להתפלל אליו ולהתחנן לו ולצעוק לפניו בעת צרה:

3. אגרת תימן

ואחר הקדמה זאת דע שכל מה שתשמע או שתמצא כתוב מאלו הדברים וכדומה להם הם כולם דברים שאין בהם אמת. אבל האומר אותם כסיל או ליצן מהתל, או מי שיתכוון לסתור התורה ולהרוס חומותיה.

הלא תראה עזותם באמרם מבול מאויר ומבול מעפר. וכמו כן יוכלו לומר מבול מאש. וכל זה אינו אלא נכול ופתוי להטעות אמנה שהמבול לא היה אלא מקבוץ המים ושלא בא מאת דיין האמת ועל דרך העונש ליושבי הארץ על רוב חטאתם כמו שבאר לנו בספרו הישר המציל אותנו מן הטעות.

ועל הטענה הזאת לפי סברתם לא נהפכה סדום ובנותיה על כפרם ומעלם כמו שבאר הכתוב (בראשית י"א כ"א) הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה וגומר. וכן כל פעל הבא מאת הבורא יתברך בעולם הוא אצלם דבר מחויב מן הקבוצים של כוכבים אלה. הם ההקדמות שרצונם להקדים להרוס בהם יסודי הדת ונעשו הפקר ליד תאותם ותשוקת נפשותם הבהמית כמו הבהמות ובנות יענה.

ובשביל הדעות האלו הזהירנו הבורא יתברך בתורה ואמר שבהיותכם מכעיסים יבואו עליכם פורעניות עקב חטאתכם. אם תחשבו שאינם באים עליכם אלא דרך מקרה ושאיין סבת הפורענות רוב נאצותכם גם אני אוסיף עליכם מן המקרה ההוא ואכפול אותם עליכם. שכן כתוב בתוכחה (ויקרא כ' כ"א) ואם תלכו עמי קרי וגו' והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי. וקרי הוא הדבר שבא שלא בכונה.

והוא אומר אם תשימון פורענות דרך מקרה אני אוסיף עליהם מן המקרה ההוא שבע על חטאתיכם. וממה שהקדמתי לך תדע שאין ביאת המשיח תלויה בדין הכוכבים בשום פנים.

וכבר עמד אחד מן המחודדים בספרד וחבר ספר בעניין הקץ על דרך הכוכבים ואמר שהמשיח יגלה בשנת פלונית. ואין אחד מחכמינו חסידינו שלא זלזל שם דבריו וזלזל עצתו ושמוהו במעלת החסרים בשביל מה שעשה והעיר תכלית. והמציאות עשתה בו יותר רע כלומר שחוק והתול ממה שעשינו בו אנחנו. לפי שבזמן שאמר שיגלה המשיח עמד הסרבן והממרה בארצות המערב. וזהו תכלית הכעור לבעלי החכמה הזאת אבל הצריכנו לכל זה תוקף הגלות עלינו והכוונה בלא חבל היא נתלית.

4. מאמר תחיית המתים

וממה שראוי שנבארהו הנה ואע"פ שהוא עקר יותר נכבד מכונת זה המאמר. הוא שהנפלאות פעמים יהיו בענינים הנמנעים בטבע כהתהפך המטה לנחש ושקיעת הארץ בעדת קרח ובקיעת הים. ופעמים יהיו בענינים האפשריים בטבע, כבא הארבה והברד והדבר במצרים. כי מדרך מיני אלו הדברים שיארעו במקצת העתים במקצת המקומות. וכמו קריעת מזבח ירבעם במאמר איש האלהים, זה המופת אשר דבר ה' הנה המזבח נקרע וגו'. כי מדרך הבנינים שיבקעו וכל שכן הנבנים מחדש. וכרדת המטר הסוחף בזמן הקציר על יד שמואל. והברכות והקללות הנזכרות בתורה כי כל אחת מהן אפשר בכל ארץ ובכל זמן והם כלם מכת האפשר כשיסתכל האדם בהם.

ואמנם יהיו הענינים האלו האפשריים מופתיים באחד משלשה התנאים או בכלם.

האחד מהם בא האפשר ההוא בעת מאמר הנביא בשוה כמו שבא בשמואל אקרא אל ה' ויתן קולות וגומר ויקרא שמואל אל ה' ויתן קולות ומטר ביום ההוא. וכמו שבא באיש האלהים הבא מיהודה והמזבח נקרע וישפך הדשן כמופת אשר נתן אין האלהים.

והתנאי השני זרות האפשר הוא על כל אפשר ממנו כמו שבא בארבה, ולפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן. ובברד אמר אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים. ובדבר אמר ומקנה בני ישראל לא מת אחד. כי התיחד האפשר ההוא באומה נרמז אליה או במקום או במין נרמז אליו מזרות האפשר ההוא.

והתנאי השלישי המשך האפשר ההוא המתחדש והתמדתו כברכות והקללות. כי אלו היה פעם אות או שתיים לא היה מופת והוא נאמר שהוא במקרה. וכבר באר בתורה ואמר אם תלכו עמי בקרי כלומר שתשימו מה שיחול בכם מאלו המכות מקרה לא שהם עונש, אמר שהוא ית' יתמיד בחרון אפו הדבר ההוא אשר חשבתם אותו מקרה אמר והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי.

ואחר שהתבאר זה דע שהמופת בענינים הנמנעים בטבע לא יתאחר כלל ולא יאריך ולא ישאר על ענינו שאלו התמיד כך היה מדריך לספק במופת. שאלו נשאר המטה נחש היו מספקין היותו נחש מתחלתו ומפני זה היה שלמות המופת בשובו מטה ויהי למטה בכפו. וכן אלו שקעה הארץ בעדת קרח והיתה נשאת שקועה לעולם היה המופת חסר, ואולם שלמותו היה בשוב הארץ לענינה ותכס עליהם הארץ. וכן וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו. ומפני זה העיקר אשר הערותיך עליו אברח מאמונת התמדת ענין יוצא חוץ לטבע כמו שבארנו בזה המאמר.

ואמנם המופת אשר בענינים האפשריים הוא כל אשר יתמיד ויאריך יותר ראוי להיותו מופת, ומפני זה נאמין התמדת הכרכות והקללות, הכרכות עם העבודה והקללות עם המרי לעולם בזאת האומה ובה שבו אות ומופת.

ושאלת השואל למה הושם להם זה המופת ולא הושם להם התכלית מופת ר"ל תחית המתים והגמול והעונש אחר המות לנפש ולגוף? הוא כשאלת שואל למה הושם ממופתי שליח ה' שום המטה נחש ולא היה שוב האבן ארי? וזה כלו נתלה בגזרת חכמה לא נדע ממנה אפילו דבר קטן. וכל שכן שאנחנו כבר זכרנו אופני החכמה בו, ואולי יש שם דרך או דרכים רבים אחרים חייבה אותו חכמתו יתברך ואנחנו לא נדעם. ואין ראוי לאחד מאנשי החכמה שידקדק עלינו מה שבא בזה המאמר מכפול הענין האחד הרבה ולא מן ההארכה בבאור מה שלא תוסיף בו ההארכה ביאור. כי זה המאמר אמנם חברתיו להמון אשר ספק עליהם מדברינו מה שהוא מבואר ולמי שדקדק מעוט ההארכה בתחית המתים. אמנם השלמים בחכמות הרמיזה תספיק להם ואינם צריכים לא לכפול ולא להאריך בפירוש רק אל ראשי הפרקים, כמו שעשינו באלה הענינים העמוקים כלם בספר מורה הנבוכים חבורנו.

5. אגרת לקהל מארשיליא על הכוכבים

וכל אלו השלש כתות של הפילוסופים שאמרו שהכל על ידי הגלגלים והכוכבים נעשה, ואמרו שזה שיארע לכל בני אדם מן המאורעות והמקרים הוא קרי ואין לו עלה מלמעלה ולא יועיל בו מולד ולא טבע. ולא שנא אצלם זה האיש שטרפו אריה כשפגע בו או זה העכבר שטרפו חתול או זה הזבוב שטרפו העכביש. ולא שנא אצלם זה שנפל עליו גל והרגו או אבן שנתדלדה מן ההר ונפלה על אילן ונשבר או על אבן אחרת ונשברה כל זה יאמרו אקראי בעלמא. גם אלו בני אדם הנלחמים זה עם זה על מלכות גדולה כמו עדת כלבים שנלחמים על נבלה ואין בה ליחה הכל סבה מן הכוכבים, גם היות זה האיש רש וזה עשיר זה בעל בנים וזה עקר יאמרו הפילוסופים שהוא מקרה. כללו של דבר יאמרו כי מאורעות כל אחד ואחד בין מין האדם בין מין הבהמה בין מן המחצבים והאילנות הכל קרי. אבל היות המינים כולם ודברים הכלולים בכל העולם שאין בו נפש חיה הכל מכח הגלגלים והכוכבים שעקר מאת השם ית', ובה היא המחלוקת.

ואנחנו בעלי התורה האמתית לא נאמר שמאורעות בני אדם הם קרי אלא במשפט כמו שאמרה התורה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו'. ופירש הנביא ואמר אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש

כדרכיו וכפרי מעלליו. ועל דבר זה הזהירה התורה והעידה ואמרה ואם לא תשמעו לי ואביא עליכם פורענות ותאמרו שאותן הפורענות אינן יסורין על חטאתכם אלא קרי ומאורע כשאר המאורעות שארעו בקרי, אני אוסיף לכם מאותו הקרי. זה הוא שכתוב אם תלכו עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי. וזה הוא עקר דתינו היא תורת משה רבינו עה, שכל מאורעות שארעו בעולם וכל יסורין שיבאו בדרך מקרה לכלל בני אדם דין ומשפט הם. וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע' ה אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון:

ודעו רבותי שעקר מעקרי דתינו וגם הפילוסופים כולם מודים בו שכל מעשי בני אדם הם מסורין להם ואין שם לא מושך ולא כופה, אלא אם ירצה האדם יעבוד את יי' תמיד ויהיה חכם יושב בבית המדרש יעשה, ואם ירצה לילך בעצת רשעים ולרוץ עם הגנבים ולצפון עם הנואפים יעשה, ואין שם טבע ולא מולד שמושך אותו לאחד מן הדרכים, ולפיכך נצטווה ונאמר לו עשה כך. וכמה דברים ביארנו בעניינים אלו וכדומים להם בחבור שיש לנו בלשון ערבי או בפירוש המשנה ובשאר החבורים.

ובכן יש לנו ראיות של דעת שאין מאורעות בני אדם כמאורעות הבהמות כמו שאמרו הפילוסופים. ונמצא אלו שלש מחלוקות. כיצד, הגע עצמך שראובן זה בורסי ועני ומתו בניו בחייו וזה שמעון בשם ועשיר ויחיו לו בניו לפניו, ואפשר שיעני שמעון ויחזור בורסי וימותו בניו בחייו, כל זה קרי בעולם ואין שם טבע בעולם ולא כח מכוכב שגרם לזה האיש שיהיה כך ולזה לא יהיה כך. אלו דברי הפילוסופים.

ודברי מחלוקת השני הוא ענין בעלי גורת הכוכבים ששמעתם דבריהם ופשטו הבליהם אצליכם שהם אומרים שאי אפשר שישתנה דבר זה לעולם, ולעולם לא יהיה ראובן אלא בורסי ועני ואין לו בן, שכך נתן לו כח מזלו בעת לידתו. ולא יהיה שמעון אלא עשיר ובשם ובעל בנים שיחיו לפניו, שכך נתן לו כח מזלו בעת לידתו. ואלו ב' דברים שקר הם אצלנו בעלי הדת האמתית. דברי האצטגנינין שקר מפני הדעת, שכל אותן ההבלים שאמרו כבר בטלה אותם הדעת הנכונה בראיות ברורות. וגם הם עוד שקר מפני קבלת התורה שאם היה הדבר כן מה הועילה התורה והמצות והתלמוד לזה האיש, וכן כל איש ואיש אין לו כח לעשות כלום מדעתו, והרי דבר אחר מושך אותו בעל כרחו להיות כך ושלא להיות כך, ומה הועילו הצוויים או הלמוד. נמצאו אלו הטפשים מבטלים תורת משה רבינו ע"ה יתר על שהדעת מבטלת דבריהם בכל אותן הראיות שאומרים הפילוסופים לבטל דברי הכשדים והכלדיים וחביריהם.

וגם דברי הפילוסופים שאומרים שדברים אלו קרי שקר הם אצלנו מפני קבלת התורה ודרכיה שעליה אנו סומכים ובה אנו מחזיקים ובדרכיה אנו הולכים. הוא שאנו אומרים שזה ראובן ושמעון אין שם דבר שמושך זה להיות בשם ועשיר וזה להיות בורסי ועני, ואפשר שישתנה הדבר ויהיה הפך כמו שאומרים הפילוסופים שזה קרי, ואנו אומרים שאין זה קרי אלא דבר זה תלוי ברצון מי שאמר והיה העולם וכל זה דין ומשפט. ואין אנו יודעין סוף חכמתו של הקב"ה לידע באי זה דין ומשפט גור על זה להיות כך ועל זה להיות כך, כי לא כדרכינו דרכיו ולא כמחשבותינו מחשבותיו. אבל חייבים אנחנו לקבוע בדעתנו שאם יחטא שמעון ילקה ועני וימותו בניו וכיוצא בזה. ואם שב ראובן ותקן דרכיו וחפש במעשיו והלך בדרך ישרה יעשר ויצליח בכל דרכיו ויראה זרע ויארץ ימים זה הוא עקר התורה. ואל יאמר אדם והרי רבים עשו כן ולא הצליחו, אין זה ראייה כי היה להם עון הגורם או יסורים לנחול דבר שהוא טוב מזה. כללו של דבר אין דעתנו משגת דיני הבורא ית' בבני אדם היאך הם בזה העולם ובעולם הבא. ודעתנו עלה מעיקרא היא שכל דברי החושים בכוכבים שקר הם אצל כל בעלי מדע: